

Ehl-i Sünnet-Siyaset İlişkisi Bağlamında Hilâfetle İlgili Tartışmalarda Rivayetlerin Rolü

İlyas CANIKLI*

Abstract

The Role of the Accounts in the Discussions on the Caliphate in the Context of Ahl al-Sunnah-Politics Relation. While in the political discussions, which took place soon after the death of the Prophet, as to who would come to power the caliphate as known today or any kind of government or its name was not mentioned at all, but, in later periods, the accounts especially those on the caliphate were related as if they had belonged to the Prophet. At the same time, the legitimacy of sultanate was also tried to base on the religious texts. It has been concluded, as a result of the historical data and researches, that these claims were not well-grounded. As a consequence of this study, it has been concluded that "the Model of Caliphate" did not base on the religious texts, but developed in accordance with the conditions of time, and that when the Qur'ân, the Sunna of the Prophet and the experiences of humankind were considered, there was no problem in respect of religion in trying new models under different names.

Key Words: Caliphate, Politics, Relatings, Ahl al-Sunnah.

1. Giriř

Allah (c.c.) insanları biyolojik ve psikolojik olarak farklı bir şekilde yaratmış, bu farklılıklar insanların yaşamış olduğu değişik kültürel çevrelerin etkisiyle daha da belirgin hâle gelmiştir. Söz konusu insan, İslâm Peygamberi ve onun ashabı bile olsa, onlar için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Her insan gibi Hz. Peygamber (s.a.v.) de bir kültürel ve siyasi ortamda yaşamış o kültürün ve sosyal çevrenin anlayışlarından vahyi ölçülere uyanları red etmemiştir. Peygamberlik misyonu gereği, insanların atalarından getirmiş oldukları yanlış düşünce ve alışkanlıkları vahyin istediği şekilde getirmek için çok çaba harcamıştır. Birey-

* Dr., MEB, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, e-posta: icanikli@mynet.com

sel, ailevi ve toplumsal hayatın bütün alanlarında Kur'anî kriterleri yerleştirmeye çalışan İslâm Peygamberi, söz konusu insanî ve kültürel farkları göz önünde bulundurarak ilk yöneticisi olduğu Mekke toplumunu yeni dinin kurallarına ve temas edildiği gibi İslâm'ın red etmediği örfle-re göre yönetmeye çalışmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ümmeti içinde kendisine Araplardan en yakını olan Haşimoğullarından hiç kimseyi kendisine halef tayin etmediği de tarihî bir gerçektir.¹ Kur'an'da yönetimin şekli belirtilmezken, hangi esaslar çerçevesinde olacağı hususunda adalet, istişare ve görevin ehil kimselere verilmesi gibi bazı temel ilkeler mevcuttur.² Hz. Peygamber de bu ilkeler çerçevesinde ilk Müslüman toplumu yönetmiştir.

Günümüzde de Hz. Peygamber döneminden itibaren başlayan ve özellikle Hz. Ebû Bekir ve Muaviye dönemlerini de içeren siyasî yapıyı tanımaya yönelik çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. İslâm siyaset düşüncesini tanımaya ve günümüz insanına yeni açılımlar sağlayabilme amacına yönelik yapılan bu çalışmaların, Müslüman realitesini tam anlamıyla ifade etmediği ütopyik ve gereğinden fazla idealize edilmiş aşırı yorumlar içerdiği görülmektedir.³ Dile getirilen bu hususlar da göz önünde bulundurularak özellikle Ehl-i Sünnet-siyaset ve rivayet ilişkisi ile ilgili sağlıklı değerlendirmelerde bulunmak, bu makalenin amaçları arasında yer almaktadır.

Hz. Peygamberin vefatından sonra yönetime kimin geçeceği ile ilgili tartışmalarda, bugünkü bilinen anlamda hilâfet ya da herhangi bir başka yönetim modelinden söz edilmediği hâlde⁴ Şia'nın imamet nassa dayanan görüşüne karşılık, daha sonraki dönemlerde hilâfet kurumu özellikle Ehl-i Sünnete mensûp bazı kimselerce hadislere dayandırılmış⁵ bazen de ayetler bu konu için delil gösterilmiştir.⁶ Bu çerçevede hilâfetle ilgili tar-

- 1 Aycan, İrfan; Söylemez, Mahfuz, *İdeolojik Tarih Okumaları*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1998, s.207.
- 2 Bkz., 16. *Nahl*, 90; 38. *Sa'd*, 26; 42. *Şûra*, 15; 4. *Nisa*, 135 gibi ayetler bireysel ve toplumsal hayattaki adaletin çerçevesini belirler niteliktedir. Yine Kur'an'da işlerin danışma yolu ile yürütülmesi gerektiğine dair ayetler de mevcuttur. 42. *Şûra*, 28; 3. *Al-i İmran*, 159. Görevin ehil kimselere verilmesi ile ilgili 4. *Nisa*, 58.
- 3 Evkuran, Mehmet, *Sünni Paradigmayı Anlamak – Bir Ekolün Politik ve Teolojik Yapılanması* - Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005, s.15 vd.
- 4 Yakûbî, *Tarih*, (I-II), I. Baskı, Muessesetu'l-A'lemî, Beyrut (1413/1993), II,7; et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, (I-V), Çağrı Yayınları, İstanbul (1413/1992), 31. *Fiten*. 48, H.No:2226, VI,503.
- 5 el-Heytemî, İbn Hacer, *es-Savâiku'l-Muhrîka*, (I-II), Muessesetu'r-Risâle, I. Baskı, Beyrut (1417/1997), I,53-68.
- 6 İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihâl*, (I-V), Mısır 1318, IV,109; İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, (I-XXXV), Mektebetu'l-Mearif, Rabat/Mağrib trz, (XXXV/49); el-Heytemî, a.g.e, I,45-52.

tışmaların daha sonraki dönemlerde en üst düzeye çıkmasında hadislerin rolünün büyük olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla, hadis eserlerinde çok sayıda hilâfetle ilgili rivayetlerin mevcut olduğu da aşikârdır. Diğer bir ifade ile neredeyse her türlü siyasî olay, Hz. Peygamber tarafından tasdik edilir hâle getirilmiştir.⁷ Aslında hilâfetle ilgili tartışmalarda rivayetlerin rolünün ne olduğunu vurgulamak yerine, yaşanan siyasî olayların hadislerin suiistimal edilmesinde ve bu tür hadislerin ortaya çıkmasında ne gibi etki yaptığını göz önünde bulundurmamak meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

2. Ehl-i Sünnetçe Hilâfetin Tek Model Takdim Edilmesinde Rivayetlerin Rolü

Ehl-i Sünnetçe hilâfet kurumunun tarihteki üstünlüğü ve vaz geçilmezliği teması, Müslüman topluluğun ilâhî koruma ve yönlendirme altında kurulduğu ve yaşadığı kabulünden beslenmektedir.⁸ Hz. Ebû Bekir'in yönetime geçmesiyle Müslümanların siyasî literatüründe yer almaya başlayan hilâfet⁹ daha sonraki dönemlerde çeşitli siyasî gruplar arasında tartışma konusu olmuştur. Şiânın "İmamın seçilmesi nassa dayanır"¹⁰ görüşüne Ehl-i Sünnet kanadından bir grup hadisleri delil göstererek karşılık vermiş, adeta Ebû Bekir'in halife seçilmesini Hz. Peygamber'e tasdik ettirerek ve bu tezlerini ispat etmek için de, Hz. Peygamber'in birtakım nedenlerle söylemiş olduğu sözleri, hilâfetin nassa dayandığına dair delil olarak kullanmışlar¹¹ bazen de Hz. Peygamber'in söylemesi imkânsız olan sözleri bu konunun ispatı için gündeme getirmişlerdir.¹² İlk halife seçilirken veya dört halife döneminde gündemde olmayan rivayetler/hadisler, hilâfetin siyasî bir kurum¹³ olarak takdim edilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Hadis kaynaklarına veya hilâfet konusunun yer aldığı eserlere bakıldığı zaman, hilâfetin dayanağı kabul edilen rivayetlerin yer aldığı görül-

7 Örneğin bkz., el-Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahîh*, (I-VIII), Çağrı Yayınları, II. Baskı, İstanbul (1413/1992), 93. Ahkâm 51, VIII, 126; 75. Merdâ. 16, VII, 8; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, (I-IX) el-Kitabu'l-İslâmî, I. Baskı (1406/1986), I, 492 ve 496.

8 Evkuran, *a.g.e.*, s. 128.

9 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, (I-XV), Bombay (1402/1981), H. No: 34440, VII, 433.

10 el-Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Firak*, (Tah: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 416/1995, s.30-31.

11 Bkz, Abdurrazzak, Ebû Bekir es-San'ânî, *el-Musannaf* (I-XI), Mektebetu'l-İslâmî, Lubnan, Beyrut trz, V, 432-433.

12 Sahâranfûrî, *Bezlû'l-Mechûd*, (I-XX), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut trz, XVIII, 189.

13 Günümüz araştırmacılarından Nevin A. Mustafa, *İslâm Siyasî Düşüncesinde Muhalefet* isimli eserinde hilâfeti bir model olarak ele almaktadır. İz Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 148, 153.

mektedir.¹⁴ Her ne kadar bu rivayetlerin bir bölümünde açıkça hilâfet kavramı yer almasa da, bu alanda eser yazan kimseler kendi fikrî örgüsü içinde, hadisleri zorlama yorumlarla, hilâfetin şeklinin Hz. Peygamber tarafından tespit edildiğini söyleyebilmektedir. Örneğin; "*Benden sonra Ebû Bekir ve Ömer'e uyunuz.*"¹⁵ gibi rivayetlerde Hz. Peygamber'in vefatından sonra Ebû Bekir ve Ömer'e uyulması gerektiği açıkça yer almaktadır. Söz konusu rivayetin isnadında yer alan ravilerden büyük bir bölümünün zayıf olduğu yapılan tetkikler sonucunda ortaya çıkmıştır.¹⁶

İslâm'ın erken döneminde, Hz. Peygamberin vefatından hemen sonra ortaya çıkan hilâfet düşüncesi, bir yöneticinin bulunması gerektiği, bir arada yaşayan insanların ihtiyaçlarını belli bir düzen ve ilkeler çerçevesinde çözenin mümkün olduğunu gösteren argümanlar kullanılarak temellendirilmeye çalışılmıştır. İlk halife Hz. Ebû Bekir'in seçimi esnasında ileri sürülen rivayetler, toplumsal düzeni korumak için bir yöneticinin bulunmasının gerekli olduğu ile ilgilidir.¹⁷ Hiç şüphesiz bazı kimselerin, Hz. Peygamber'in vefatından sonra kimin yönetime geçeceği hususunda fikir yürütmesi ihtimal dahilindedir. Ancak bu mesele rivayetlerde yer aldığı gibi ise, niçin ilk halife seçiminde gündeme getirilmediği sorusu haklı olarak akıllara gelmektedir. Tam aksine Ehl-i Sünnetin önemli argümanları arasında, Hz. Peygamber hayatta iken ve gerekse vefatından sonra, ümmetin imamet hususunda ihtilaf ettiği, ensar ve muhacir bu hususta ayrı ayrı aday gösterdikleri sonunda Hz. Ebû Bekir'in çeşitli tartışmalardan sonra halife seçildiği bilgisi ve düşüncesi vardır.¹⁸ Her ne kadar, Hz. Peygamber sağlığında kimin yönetime geçeceğine dair bir söz söylememiş olsa da, daha sonraki dönemlerde bu tür hadisler, hilâfetin Hz. Peygamberin işaretleriyle ortaya çıktığını iddia eden Ehl-i Sünnetin önemli argümanları arasında yer almıştır.

Durum bu şekliyle de kalmamış "*Şayet siz Ebû Bekir'i yönetime getirirseniz, onu dünyada zahit, ahirete de çok rağbet ettiğini görürsünüz. Hz. Ömer'i iş başına getirirseniz, onu güvenilir ve emin bulursunuz. Allah*

14 Bu konudaki rivayetler için hadis kitaplarının, *Kitâbu'l-Ahkâm*, *Kitâbu'l-İmâre*, *Ashâbu'n-Nebî* gibi bölümlere bakılabilir.

15 Humeydî, *el-Musned*, (I-II), Karâşî/Pakistan (1382/1963), H. No: 450, I, 214; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, (I-VI), Çağrı Yayınları, İstanbul (1413/1992), V, 382; a.g.e, V, 385; a.g.e, V, 399; Tirmizî, *Sünen*, 46. *Menâkib*. 16, H. No: 3663, V, 610; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kubrâ*, (I-X), Dâru Sadr, Beyrut, trz, VIII, 153.

16 Canikli, İlyas, *Hilâfet Kavramıyla İlgili Hadislerin Tetkiki*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 67-68.

17 Macit, Nadim, *Din-Siyaset İlişkisinin Teolojik Yorumu*, Seba Yayınları, Ankara 2000, s. 41.

18 Mesûdî, *Murucu'z-Zehab*, Beyrut 1989, II, 3-7; Isferayanî, *et-Tabsir fi'd-Din*, Beyrut 1983, s.20.

yolunda, hiçbir şekilde kınayanının kınamasına aldurmaz. Şayet Hz. Ali'yi iş başına getirirseniz, o hidâyete götüren bir kimsedir ve sizi doğru yola götürür. Siz asla bunu böyle yapmayacaksınız"¹⁹ gibi bazı rivayetlerde de Hz. Osman zikredilmeksizin Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin yönetime geçişleri hadislerdeki yerini almaktadır. İsnadda yer alan ravilerden bir kısmının cerh edilmesi nedeni ile rivayetin sened bakımından zayıf olduğu görülmektedir.²⁰ Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin hilâfete geçiş sıraları sadece meşhur hadis kaynaklarındakilerle sınırlı kalmamış, uydurma rivayetlerin yer aldığı bazı eserlerde de Cibril'e işaret ettirilmiştir. Bu olay şu şekilde anlatılmaktadır: "Cibril, Nebi (s.a.v.) ile birlikteydi. Cibril Ebû Bekir'e rastladığında, "Bu Ebû Bekir" dedi. Hz. Peygamber de "Ey Cibril sen O'nu tanıyor musun?" dedi. O da "evet" dedi. Çünkü o gökte yerdekinden daha meşhurdur. Melekler O'nu Kureyş'in en ağır başlısı olarak isimlendirmekteler. O, sen hayatta iken vezirin, senin ölümünden sonra da halifendir."²¹ Zikredilen rivayetlerden ilk dönem halifelerinin sıralanışı hakkında bir fikir edinmek mümkündür. Uydurma hadislerin yer aldığı bazı eserlerde de konuya ışık tutacak bir takım rivayetlerin ön plâna çıkarılması, aynı mahiyetteki bir konunun mevzû ve sıhhatli kabul edilen hadis kaynaklarında yer aldığını göstermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Hz. Peygamber'le bir kadın arasında geçen ve Hz. Peygamberin kadına yardımını ele alan şu rivayet dikkat çekicidir: "Hz. Peygamber'e bir kadın geldi ve onunla bir şey konuştu. Hz. Peygamber de kadına kendisine tekrar gelmesini emretti. Kadın: "Ya Rasûlallah, ben gelir de seni bulamazsam ne buyurursun" dedi -kadın sanki ölümü kastediyordu- Hz. Peygamber de bunun üzerine "Şayet beni bulamazsan Ebû Bekir'e git" dedi."²² Bu konuşmasının daha sonraki dönemlerde Ehl-i Sünnetçe hilâfetin nassa dayandığına dair delil olarak kullanıldığı görülmektedir.²³

Ancak kanaatimize göre; yönetim gibi herkesi ilgilendiren çok önemli bir konuda Hz. Peygamber'in bir kadına siyasî mesaj içeren bir konuda bilgi vermesi zayıf bir ihtimaldir. Bir kısım Ehl-i Sünnetin iddia ettiği gibi böyle bir işaret olmuş olsaydı, Benî Saide'de kimin yönetime geç-

19 Heysemî, Ali ibn Ebî Bekr, *Keşfu'l-Estâr an Zevâidi'l-Bezzâr*, (I-IV), Muessetu'r-Risâle, Beyrut (1404/1984), H. No: 1569, II, 224, a.g.e, H.No: 1571, II, 225.

20 Canikli, İlyas, a.g.e., s. 73-74.

21 İbn Cevzî, Abdurrahman b. Ali, *Kitabu'l-Mevduât*, (I-II), Dâr u'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut (1415/1995), I, 235; Suyutî, *el-Leâli'l-Masnûa*, ... I, 301; İbn Arrâk, *Tenzîhu's-Şeria*, I, 345.

22 Buharî, 93. *Ahkâm*. 51, VII,127; Muslim, Ebu'l-Huseyn Muslim b. Haccac, *es-Sahîh*, (I-III), Çağrı Yayınları, İstanbul (1413/1992), 44. *Fedailu's-Sahabe*, 1, H. No: 2386, II,1856; Tirmizî, Sunen, 46. *Menâkib*. 16, H.No: 3676, V, 615.

23 İbn Hazm, *el-Fasl...* IV,108; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, I, 488.

ceğiyle ilgili bilindik anlamda her hangi bir tartışma olmaz ve Hz. Peygamberin bu konudaki telkinleri etkili olurdu. Durum böyle olmadığına göre, bu ve buna benzer rivayetlerin daha sonraki dönemlerde Şia –Ehli-Sünnet (Emevî) siyasî mücadelesi neticesinde ortaya çıkma olasılığı daha fazladır. Ayrıca yapılan araştırmalar bu rivayetlerin subût ve delalet bakımından da problemlili olduğunu göstermektedir.²⁴

Yine birtakım rivayetlerde, Hz. Peygamber'le Hz. Aişe arasında geçen şu şekildeki özel bir konuşma hilâfetin nassa dayandığını iddia edenlerin delilleri arasında yer almıştır.

H.z. Aişe bir gün hastalandı: "Vay başım ağrıyor (ölüyorum) dedi. Hz. Peygamber de, (şaka olsun diye) keşke ben sağ iken (ölsen) olsa, senin için tövbe diler, dua ederdim" dedi. Bunun üzerine Aişe birden parladı: "Vay başıma gelen, sen benim ölmemi istiyorsun. Ben öleceğim, sen de eşlerimden biriyle baş başa kalacaksın" değil mi? dedi. Rasûlullah (s.a.v.) (sözü değiştirerek) bilakis ben ölüyorum, vay başım. Ebû Bekir'e ve oğluna haber göndermek istedim. Ancak bunu söyleyen ve bu işten bir şey çıkarmaya çalışan kimseye ümit vermek endişesiyle, kendi kendime bu durumu Allah kabul etmez, müminler de ret ederler ya da bu işi Allah istemez ve müminler kaçınırlar" dedi.²⁵

Rasûlullah'ın rüyasında kimin yönetime geçeceğini görerek bunu haber vermesi rivayetlere şu şekilde yansımıştır: "Uyuduğum bir anda kendimi bir kuyunun başında gördüm, bir kova ile kuyudan Allah'ın dilediği kadar su aldım. Sonra İbn Kuhâfe (Ebû Bekir) bir veya iki dolu kova su aldı. Ebû Bekir suyu az bir şekilde aldı. Allah O'nun bu zafiyetini bağışladı. Sonra sıra Ömer'e geldi ve hiçbir insanın boşaltamayacağı kadar su boşalttı. Taki insanlar develerini suyun yanına çöktürdü."²⁶ Özellikle bütün faaliyetlerini vahyin yol göstericiliğinde yapan Hz. Peygamber'in rüya yoluyla halifelerin sırasını tespit ettiği ile ilgili rivayetler Kur'an'la ve tarihi gerçeğeyle uyuşmamaktadır.²⁷

H.z. Peygamberin hastalığı sırasında Ebû Bekir'in namaz kıldırması ise rivayetlerde şu şekilde ifadelendirilmiştir: Hz. Aişe şöyle demektedir: Rasûlullah (s.a.v.) "Ebû Bekir'e gidin söyleyin insanlara namaz kıldırın." dedi. Ben de "Ey Allah'ın Rasûlü" o senin yerine namaz için geçtiğin-

24 Canikli, İlyas, a.g.e., s. 83-86.

25 Buharî, 97. Ahkâm. 51, VII, 126, 75. Merdâ. 16, VII, 8.

26 Buharî, 62. Ashabu'n-Nebî. 5, IV, 193, Tirmizî, 32. Kitabu'r-Ru'ya, 10. H.No: 2289, VI, 541; Taberânî, Ahmed b. Eyyüb ed-Duhemî, Musnedu's-Şamiyyîn, (I-IV) (Tahkik ve Tahriç; Hamdi Abdulmecid es-Silefi), Muessesetu'r-Risâle, 2. Baskı, Beyrut (1417/1996), H. No: 640, I, 369-370.

27 Canikli, İlyas, a.g.e., s. 120.

de, ağlamasından dolayı insanlar onun sesini işitemezler, Ömer'e emret, o namaz kıldırırın" dedim O da "Ebû Bekir'e söyleyin, insanlara namaz kıldırırın" dedi. Ben Rasûlullah'a söylediğim sözlerin aynısını Rasûlullah'a iletmesi için Hafsa'ya söyledim. Hafsa da bu isteğimi yerine getirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, sizler Yusuf'un yanındaki kadınlar gibisiniz. Ebû Bekir'e gidin namaz kıldırırın"²⁸ Söz konusu rivayetin daha sonra yönetime geçen halifelerin nasla işaret edildiğine delil olarak yorumlandığı görülmektedir.²⁹ Hz. Peygamber'in hastalığı sırasında Hz. Ebû Bekir'i namaz kıldırarak için cemaate imam seçmesi, onun toplumdaki saygınlığı ile ilgili olup, açık bir şekilde hilâfetle bir ilişkisi yoktur. Şayet bu durum, iddia edildiği gibi hilâfete bir işaret kabul edilmiş olsa idi, ilk halife seçiminde bu denli tartışmaların yapılması söz konusu olmazdı.

İlk dört halifeden sonra İslâm Dünyasındaki siyasî çekişmeler artmış ve sonuçta çeşitli siyasî fırkalar ortaya çıkmıştır. Aslında siyasî çekişmelerin temelinde Hz. Peygamber öncesine dayanan Emevî-Haşimî çekişmesinin olduğu da tarihî hakikattir.³⁰ Emevî kolundan gelen Muaviye iktidarı ele geçirmek için bütün yolları denemiş, daima hedefine adım adım yaklaşmaya çalışmıştır. Cemal ve Siffin savaşı ile Tahkim Olayı onun hedefine yaklaşmada bir sıçrama noktası olmuştur.³¹ Muaviye siyasî alanda dahice davranarak dört halifeden sonraki siyasî gelişmeleri kendi lehine çevirmede büyük başarı elde etmiştir. Muaviye ve Emevî ailesi Mekke'nin fethiyle ellerinden çıkan riyaset makamına, önce Hz. Osman döneminde, yeniden yaklaşmışlar, sonra da halifenin öldürülmesiyle birlikte hilâfetin kendi hakları olduğunu iddia ederek idareyi ele alıncaya kadar mücadele etmişlerdir. Ele aldıkları idareyi de babadan oğula geçen saltanat idaresi hâline getirmişlerdir.³² Görünüşte tarihî bir gelişme olarak değerlendirilmesi gereken bu olaylar silsilesi, birer tarihî malzeme olarak kalmamış, Muaviye ile başlayan saltanat dinî argümanlarla desteklenme yoluna gidilmiştir.

Hadis-hilâfet tartışmaları sadece ilk dönem halifeleriyle sınırlı kalmamış, "Otuz senelik hilâfetten sonra, saltanatla yönetimin" meşru da-

28 Rabî b. Habîb, *el-Câmuu's-Sahîh*, (I-IV), Mektebetu's-Sekâfetu'd-Diniyye, Kahire, trz, 35. el-İmâme ve'l-Hilâfe, H. No: 211, I,44; Abdurrazzak, *Musannaf*, V, 432-433.

29 el-Cahız, *Kitâbu'l-Osmaniyye*, s. 131; Hattâbî, *Maâlimu's-Sunen*, IV, 308.

30 Sarıçam, İbrahim, *Emevî-Haşimî İlişkileri- İslâm Öncesinden Abbâsîlere Kadar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s. 280.

31 Aycan, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye Bîn Ebî Süfyan*, Fecr Yayınevi, Ankara 1990, s. 295.

32 Aycan, İrfan, *a. g. e.*, s. 296-297.

yanakları arasında hadislerin en önde geldiği görülmektedir.³³ Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin hilâfete geçişleri, Şii siyaset ekolünün iddialarının tam tersine, Ehl-i Sünnetin bazı mensuplarınca Hz. Peygamber'den nakdedilen hadislerle desteklenmiştir. Hatta Hz. Peygamber'in siyasî anlayışının tam tersi olan ve dönemin İran ve Bizans anlayışlarını yansıtan saltanat modelinin bile meşru olduğu düşüncesi, hadisler kullanılarak pekiştirilmek istenmiştir.³⁴ Otuz yıl hadisini, ilk dört halifenin yönetime geçtiği yılların toplamı olarak kabul edenler olduğu gibi³⁵ bu hadisi sahih kabul etmeyenler de vardır.³⁶

Daha sonraki dönemlerde İslâm toplumu tarafından meşruluk tartışması yapılan saltanat modelinin bazı kötü yanlarının olduğu, ancak bu istenmedik durumlara çok fazla karşı olmanın da gereksiz olduğu düşüncesi, "*Nübüvvet hilâfetinden sonra zorba krallık olacaktır.*"³⁷ hadisleriyle desteklenme yoluna gidilmiştir. Her ne kadar Muaviye'nin yönetime geçiş şeklini Hz. Ali'ninkine benzetenler olsa da, böyle bir benzetmenin, Muaviye iktidarının meşrulaştırma ürünü olduğunu göz ardı etmemek gerekir.³⁸ Bu ve buna benzer rivayetlerin ortaya çıkmasında, yaşanan siyasî olayların ve istenmedik durumların kitleler nazarında meşruluk kazanması ve onların psikolojik olarak rahatlatılması anlayışının etkisi büyüktür. Bunun da en kestirme ve en güvenilir yolu, Hz. Peygambere hilâfetle ilgili sözler isnad etmek olmuştur. Bu yöntemin siyasî alanda da çokça kullanıldığı görülmektedir. "Benden sonra Ebû Bekir ve Ömer'e uyunuz."³⁹ rivayeti bu duruma örnektir. Ayrıca bu tür haberle-

33 İbn Ca'd, *el-Musned*, H.No: 3323, s. 479; Mervezi, *İshak b. İbrahim b. Mahled el-Hanzeli, Musnedu İshak b. Râhûye*, (IV-V), (Tah: Abdulfâfir Abdukhak Huseyin), Mektebetu'l-İman, Medine 1995, I, 164; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, V, 220; Ebû Davud, 39. *Kitabu's-Sunne*. 8, H. No: 4646, V, 36; H. No: 4647, V, 37.

34 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, VII, 453.

35 et-Tîbî, Muhammed b. Abdullah, *Şerhu't-Tîbî*, (I-XII), Pakistan h. 1413, X, 58; Azimabâdi, *Avnu'l-Ma'bûd*, (I-XIV), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut/Lübnan, 440/1990, XII, 259.

36 İbn Arabî, Ebû Bekir, *el-Avâsum mine'l-Kavâsum*, Kahire 3. Baskı, h. 1378, s. 200-202; Câbirî, Muhammed b. Abid, *İslâm'da Siyasal Akıl*, (Terc: Vecdi Akyüz), İstanbul 1987, s. 455-457.

37 Tayalisi, *el-Musned*, Haydarabad (1402/1989), s. 31; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, H. No: 10598, XI, 91; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, IV, 273; Beyhâkî, (I-VII), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut (1405/1985), *Delâilu'n-Nubuvve*, VI, 491; Heysemî, *Keşfu'l-Estâr an Zevâidi'l-Bezzâr*, H. No: 1588, II, 231-232; Darimî, *Sunen*, (I-II), Çağrı Yayınları, İstanbul (1413/1992), 9. Eşribe. 8, H.No: 2107, II, 438; Bağmdı, *Musnedu Emiri'l-Mü'minin Ömer b. Abdilazîz*, Tahriç ve Ta'lik; (Muhammed Avvame) Dâru İbn Kesir, 3. Baskı, Dimeşk (1407/1987), s. 100; Deylemî, *el-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut (1406/1986), V, 456.

38 Macit, a.g.e., s. 57-58.

39 el-Humeydi, *Musned*, H.No: 450; I, 214; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, V, 382; Bu rivayetin

rin gaybî nitelikte olduğu göz önünde bulundurularak, Hz. Peygamberin Allah (c.c.)'ın bildirmesi dışında geleceğe yönelik haberler vermesinin hadis ilminde çokça tartışıldığı göz önünde bulundurulmalıdır.⁴⁰

İlk dört halife ve sonraki dönemlerde hilâfetle ilgili tartışmalarda, Ehl-i Sünnet tarafından hilâfetin Hz. Peygamber tarafından siyasî bir kurum olarak takdim edildiği iddiasının temellendirilmesinde hadislerin rolünün büyük olduğu göz ardı edilemez. Raşit Halifelerden sonraki dönemlerde yönetime geçen Emevî, Abbasî, Memlûk ve Osmanlı halifeleri/sultanları, konumlarını pekiştirmek için, kendilerinin dinî bir konumu olduğunu sürekli halka empoze etmişleridir.⁴¹ Her ne kadar incelenmeye çalışılan konu, hilâfetle ilgili tartışmalarda hadislerin rolü olsa da, bu ve buna benzer rivayetlerle hilâfetin Hz. Peygamber tarafından sınırı ve şekli belli olan bir kurum olarak, sonraki nesillere hadisler yoluyla miras bırakıldığını söylemek zor görünmektedir.⁴² Buna göre, hilâfetin nassa dayandırılması, Hz. Peygamberin sahih sünnetinin bir ürünü olmayıp, daha sonraki dönemin siyasî olaylarının hadisleştirilmesiyle veya Hz. Peygamberin hiçbir şekilde hilâfet kastetmeksizin ikili ilişkilerinde söylemiş olduğu sözlerin zorlama yorumlarla, hilâfete delil gösterilmesiyle açıklanabilir.⁴³ Bu ve benzer rivayetler değerlendirilirken Ehl-i Sünnet ve Şia'nın siyasî anlayışlarında, onların izledikleri kişilere odaklanmış bir siyaset tarzının etkilerini göz önünde bulundurmamak bizleri daha sağlıklı değerlendirmeler yapmaya götürebilir.⁴⁴

3. Hilâfeti Model Olarak Savunanların Delil Aldığı Rivayetlerden Örnekler

Hilâfetin İslâm'ın ön gördüğü tek siyasal sistem olup yeniden hayata geçirilmesinin mümkün olduğu görüşü, Ehl-i Sünnetin bir kısmı tarafından bu gün de siyasal düşünce alanında kendini göstermektedir. Burada üzerinde durulan husus, bu görüşü dile getiren kimselerin hadislerden dayanaklarının gerçekten hilâfet için delil olup olmayacağını irdele-

isnadında yer alan, Abdülmelik b. Umeyr hadiste zayıf kabul edilmekte, kendisine güvenilmemektedir. Bkz., ez-Zehebî, *Mizân*, (I-IV), Dâru İhyâ'î-Kutubî'l-Arabiyye, 1. Baskı, (1382/1963), II, 660; İbn Hacer, *Tehzîb*, (I-XII), 1. Baskı, Dâru Sadır, Beyrut 1327, VI, 414.

40 Hatiboğlu, Mehmed, *Siyasî İçtimâî Hadiselerle Hadis Münasebetleri*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara, s. 8.

41 Muhammed Mescid-i Camî, *Ehl-i Sünnet ve Şia'da Siyasî Düşüncenin Temelleri*, (Terc: Malik Neşter), İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 128.

42 Hatiboğlu, Mehmed, a.g.e., s. 22.

43 A.g.e., s. 21.

44 Evkuran, a.g.e., s. 230.

yerek iddia edildiği gibi, hilâfetin değişmez ve dinî naslara dayalı her zaman geçerli değişmeyen tek model olup olmayacağıdır. Hilâfeti savunanların kimler veya hangi gruplar olduğunu ve bunların delillerinin hangi hadisler olduğunu tespit etmek çalışmamızın sınırı açısından pek imkân dâhilinde değildir. Ancak incelenmeye çalışılan konunun daha iyi anlaşılması için, günümüzde hilâfet modelini hararetli bir şekilde savunan, Ehl-i Sünnet olduğu bilinen ve bu uğurda büyük çaba harcayan, eserler kaleme alan kimselerin çalışmalarından örnekler verilmekle yetinilecektir. Örneğin; Nebhanî (ö.1978)'nin *eş-Şahsiyyetu'l-İslâmiyye* isimli eserinde, "Müslümanların hepsinin hilâfeti ikâme etmeleri gereklidir."⁴⁵ görüşünü dile getirdikten sonra, şu rivayetleri de hilâfet için delil göstermektedir.⁴⁶

*"Her kim itaatten bir karşı uzaklaşırsa, Allah'a kıyamet gününde kendi lehine hiçbir delili olmayarak kavuşacaktır. Her kim boynunda bey'ati olmayarak ölürse cahiliye ölümü ile ölür."*⁴⁷ Bu benzer rivayetler; meşru bir yöneticiye karşı isyana kalkışan veya Müslümanların (siyasî) birlikteliğini bölüp parçalamak isteyen kimselerin öldürülmesi için bir delil kabul edilmiştir. Bu gibi kimseler önce bu eylemlerinden alı konulmaya çalışılır, şayet vaz geçmezse, onlara karşı savaşılr. O kimsenin kötülüğü öldürmeden ortadan kalkmıyorsa o kimse öldürülür düşüncesinin de var olduğu görülmektedir.⁴⁸

Söz konusu rivayet halifelik için delil kabul edilmiş olup⁴⁹ ve Abdulkadîm Zellûm şu yorumu yapmaktadır: "Bu rivayetle Rasûlullah bütün Müslümanlara bir halifeye bey'at etmesini farz kılmış, bey'ati olmadan ölen kimseyi "Cahiliye ölümü" ile ölen kimse olarak vasıflandırmıştır. Bey'at bir başkasına değil ancak devlet otoritesinin başı olan halifeye yapılır. İfadeyi biraz daha açacak olursak burada farz olan, varlığı ile her Müslüman'ın bey'atinin bulunmasını sağlayacak bir halifenin var olmasıdır. Halifenin bulunması ister bilfiil bey'at etsin isterse etmesin her Müslüman'ın bey'atın bulunduğu anlamına gelir. Bu nedenle bu hadis bir halifenin nasbının farziyetine delildir, yoksa bey'atın farziyetine değil. Zira Rasûlullah'ın yerdığı şey ölünceye kadar bir Müslüman'ın bey'atinin bulunmayışıdır. Dolayısıyla Rasûlullah hadiste Müslümanların bey'at etmemesini değil, bey'atinin bulunmamasını yermiştir."⁵⁰

45 Nebhânî, *eş-Şahsiyyetu'l-İslâmiyye*, trz, s. 9.

46 A.g.e., s. 9-11.

47 Muslim, 33. *İmâre*, 13, H. No: 1851, II, 1478.

48 Nevevî, *Şerhu Sahihi Muslim*, XII, 241-242.

49 Nebhânî, a.g.e., s. 10.

50 Zellûm, Abdulkadîm, *İslâm'da Yönetim Sistemi*, (Terc: M. Hanifi Yağmur), I. Baskı, Ta-Ha Yayıncılık, Ankara 1999, s. 52.

Söz konusu kimselerce hilâfet için delil gösterilen diğer bir hadis de şudur:

"İsrail oğullarını peygamberleri yönetirdi. Her ne zaman peygamberler ölürse, onun yerine bir başka peygamber geçerci. Hiç şüphesiz benden sonra peygamber yoktur. Ancak halifeler var olacaklardır ve onların sayısı çok olacaktır. Sahabiler; bu durumda bize ne emredersin? diye sordular. Rasûlullah; birinciye ettiğiniz bey'ate bağlı kalınız ve onlara haklarını veriniz (emirlerini dinleyip itaat) ediniz. Onlara da Allah sizin haklarınızdan soracaktır"⁵¹ Bu konuda delil gösterilen diğer bir rivayet ise; "Devlet başkanı bir kalkandır..."⁵²

Bu rivayetler hakkında ise şu gibi değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir: "Bu hadislerde, Rasûlullah Müslümanların birtakım idarecilerinin olacağını haber verdiği gibi, halifenin kalkan yani ümmet için koruyucu vasfını da beyan etmiştir. Rasûlullah'ın imamı kalkan olarak tanımlaması, bir imamın bulunmasının faydalarına işaret eden bir taleptir. Zira Allah ve Rasûlünün bir şeyi bildirişi yerme ifadesi içeriyorsa o şeyi terk etmeyi (nehyi) gerektiren bir talep demektir. Eğer bildirim bir övgü ifadesi taşıyorsa, o fiilin yapılmasını gerektiren bir talep demektir. Rasûlullah yukarıdaki hadislerinde; hem Müslümanların başında her zaman için bir halifenin bulunmasının farz olduğuna hem de Müslümanların sultadan, yönetim otoritesinden dışarı çıkmalarının haram olduğuna dair bir bildirim vardır..."⁵³

Hilâfet modeline delil gösterilen bazı rivayetler de⁵⁴ şunlardır: "Her kim devlet başkanında hoşlanmayacağı kötü bir şey görürse sabretsin. Çünkü her kim İslâm cemaatinden bir karşı ayrılırsa muhakkak ki, cahiliye ölümü ile ölür"⁵⁵ Ancak bu ve benzer rivayetler değerlendirilirken, İslâm Tarihinin değişik dönemlerinde izlenen resmî Cebir ideolojisinin somut sonuçlarından belki de en önemlisi olan sabır tutumunun siyasal ve dinî bir davranış modeli olarak sürekli yüceltildiği görüşünü göz önünde bulundurmamak yararlı olabilir.⁵⁶

51 Muslim, 33. *İmâre*. 10, H.No: 1842, II, 1471, 2.

52 Ebû Yusuf, Yahya B. Adem El-Kureşî- İbn Receb Hanbelî, (üçü bir arada), *Kitâbu'l-Haraç, Daru'l-Ma'rife*, Beyrut trz, s. 9; Muslim, 33. *İmâre*.9, H.No: 1481, II, 1471; el-Benna, *el-Fethu'r-Rabbânî*, (I-XXIV), Daru's-Şehâb, Kahire trz, *İmâre*. 27, XXIII, 16.

53 Zellûm, Abdulkadîm, a.g.e, s. 54.

54 Nebhânî, a.g.e., s. 18.

55 Ebû Yusuf, a.g.e, s. 9; Muslim, 33. *İmâre*.13, H.No: 1849, II,1477; Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, H.No: 14285, V,751; Hindî, a.g.e, H. No: 14358, V, 778.

56 Bkz., Nevin A. Mustafa, *İslâm Siyasî Düşüncesinde Muhalefet*, İz Yayıncılık, İstanbul 1990, s.229-238; Akbulut, Ahmet, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Ankara 2001, s. 278-284; Evkuran, a.g.e., s. 221.

"Kim ki bir imama beyat edip elini ona verip ve kalbini de ona bağlamışsa gücü yettiği kadar ona itaat etsin. Şayet diğer bir kimse imam olarak gelir ve daha önceki imamla çekişmeye girerse, sonradan gelen kimsenin boynunu vurunuz."⁵⁷

Abdulkadim Zellûm bu hadis hakkında da, "Rasûlullah Müslümanlara, halifeye itaati ve halifeyle mücadele edenlerle savaşmayı da emretti. Bu talep, bir halife seçmek ve onunla mücadele eden herkesle savaşım hilâfet müessesesini korumakla ilgili bir emirdir"⁵⁸ değerlendirmesini yapmaktadır.

Takiyuddîn Nebhânî'nin hilâfet modeline delil olarak gösterdiği rivayetlerin iddia edildiği gibi, hilâfete delil olması bir tarafa, söz konusu rivayetlerin Hz. Peygambere aidiyeti bile tartışma konusudur. Cemaatten ayrılmanın çok kötü olması ve o kimsenin öldürülmesinin gerekli olduğu, bey'ati olmayanının cahiliye ölümüyle öleceğinin hadislerle ifade edilmesinin hilâfete bir ilişkisinin olmadığı düşünülmektedir. Bu hadisler olsa olsa, yöneten yönetilen ilişkilerinde tek yanlı olarak yöneten lehine her durumda itaatın devam edeceğini dile getiren ve Hz. Peygambere aidiyeti tartışma konusu olan rivayetlerdir.⁵⁹

Bu konuda diğer bir örnek de siyasi konularda eserler veren⁶⁰ Mevdûdî, hilâfete delil olarak Kur'an'dan ayetlere yer verdikten sonra⁶¹ bazı rivayetleri de hilâfet modeli için nas kabul etmektedir. Bu rivayetlerden bazıları şunlardır: "*Haberiniz olsun ki, her biriniz birer çobansınız ve her biriniz de kendi sürünüzden sorumlusunuz...*"⁶² Bu konuda delil gösterilen diğer bir rivayet de "*Üzerinize başı siyah üzüm gibi olan Habeşli bir köle dahî yönetici olarak tayin olsa dinleyiniz ve itaat ediniz.*"⁶³ şeklindedir.

Mevdûdî'nin hilâfete dayanak olarak gösterdiği bu rivayetlerden birincisi sorumluluk anlayışıyla, ikincisi de itaatle ilgilidir. Bu hadislerin hilâfet için delil gösterilmesi zorlama bir yorum görüntüsü vermektedir. Gerek Nebhânî ve gerekse Mevdûdî örneğinde de görüldüğü gibi,

57 Ebû Yusuf, a.g.e., s. 10.

58 Zellûm, Abdulkadim, *İslâm'da Yönetim Sistemi*, s. 54.

59 Canikli, İlyas, *Hadislere Göre Yöneticilere İtaatin Sınırları*, İlâhiyat Yayınları, Ankara 2004, s. 79-97.

60 Mevdûdî'nin, *Hilâfet ve Saltanat* (Urduca'dan Ter: Ali Genceli), Hilâl Yayınları, İstanbul trz, ve *İslâm'da Hükümet*, (Urduca'dan Ter: Ali Genceli), Hilâl Yayınları, Ankara trz isimli eserleri.

61 Bkz, Mevdûdî, *Hilâfet ve Saltanat*, s. 32-33.

62 Abdurrazzâk, *el-Musannaf*, H. No: 2049, XI, 319; Buharî, 93. *Ahkâm*.1, VIII,104; Muslim, 33. *imare*. 5, H.No: 1829, II, 1459; el-Benna, *el-Fethu'r-Rabbanî*, İmare. 29, XXIII,17; Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, H. No: 14670, VI, 22.

63 Buharî, 93. *Ahkâm*. 4, VIII,105; Muslim, 33. *İmare*.8, H. No: 1838, (II/1468); Hindî, a.g.e., H. No: 14816, VI, 54.

hilâfete delil gösterilen rivayetler hilâfetle ilgili olmayıp bazıları sorumlulukla ilgilidir. Sorumlulukla ilgili olan bir rivayetin de hilâfet modeli için delil kabul edilmesinin izah edilir bir yanı yoktur. Çünkü, Mevdûd-î'nin hilâfete delil olarak kabul ettiği rivayetin fertten devlete kadar herkesin bir sorumluluk alanı olduğu göz ardı edilmemelidir. İslâm alimleri "er'Râi" kavramını; koruyan, güvenilir, yönetimi altında bulunan kimselerin işlerini gerektiği şekilde yerine getiren ve maiyetinde bulunan kimselere adaletle davranan, onların maslahatlarına uygun işler yapan kimseler olarak izah etmektedir.⁶⁴ Diğer rivayet ise, yaşanan dönemin iç karışıklıklarını dile getirmekte ve yöneticiye itaatın sınırlarıyla ilgilidir. Bu bağlamda Nevevî (ö. 676/1277) rivayetle ilgili şu yorumu yapmaktadır: İrkî ve fizyolojik bir takım faktörlerin itaatın ortadan kalkması için bir sebep olmadığı, önemli olan yöneticinin ehliyet sahibi olması, Allah'ın emirlerine ters düşen bir durumun olmamasıdır. Hz. Peygamber bunu hayatındaki uygulamalarıyla göstermiştir. Habeşli bir köle bile olsa "emre itaat edin" hadisi itaate başka bir boyut getirmektedir. Bir kimsenin, kulağı kesik siyah köle de olsa, yönetim için gerekli özellikleri taşıdığı takdirde, yönetici olabileceği fikrinin İslâmî bir anlayış olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.⁶⁵ Ayrıca hilâfeti rivayetlere dayanarak izah etmek yerine, onun itikâdî meselerden olmayıp, millete ait haklar ve kamu menfaatinin olduğu düşüncesinin dikkate alınması yararlı olabilir.⁶⁶

4. Sonuç

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanların siyâsî hayatında yer almaya başlayan hilâfet, Şîa ve Ehl-i Sünnet arasındaki çeşitli siyâsî tartışmalara konu olmuş ve sonuçta bu husus rivayetlere yansımıştır. Bu bağlamda; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin hilâfet sıralarıyla ilgili bilgiler veren hadislerin sıhhatli olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Rivayetler senet bakımından zayıf olduğu gibi, metin bakımından da delaletlerinde problemler vardır. Bir kısım rivayetlerde, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in ismi zikredilmiş, bazılarında da Hz. Osman ve Hz. Ali bu sıralamaya dahil edilmemiş bazı rivayetlerde ise, dört halifenin ismi hilâfete geçtiği sıra dahilinde rivayetlerde yer almıştır. Bu durum, rivayetlerin belli bir amaca yönelik olarak hareket eden kimselerce ortaya atıldığı görüşünü güçlendirmektedir.

64 Nevevî, *Şerhu Sahihî Muslim*, XII, 213.

65 Nevevî, *a.g.e.*, XII, 225.

66 Seyyid Bey, *Hilâfet ve Hakimiyet-i Milliye*, Ankara 1992, s2; *Hilâfetin Mahiyet-i Şer'iyyesi*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara 1340/1924, s. 4.

Hız. Peygamber ile bir kadın ve Hız. Aişe arasında geçen özel bir konuşmaya dair rivayetlerin de siyasî olarak yorumlanması söz konusu değildir. Çünkü Hız. Peygamberin insanların problemlerini çözmek için ihtiyaç duyan her insanla konuştuğu ve onlara sorunlarının çözümü noktasında yardım ettiği bilinmektedir. Hız. Peygamber'in bir kadına kendinden sonra yardım edebilecek kimselerin ismini zikretmesi, ileride o kimsenin Hız. Peygamberin işareti ile halife olacağı anlamında düşünülmesi rivayetlerin delaleti bakımından zorlama bir yorum olarak görünmektedir.

Hız. Peygamberin, kendinden sonra yönetime geçecek halifeleri rüyâsında gördüğüne dair rivayetler de, Hız. Peygamber'in hayatı boyunca bütün faaliyetlerini rüya yoluyla değil de bir işin gerekleri ne ise ona göre yaptığı ve meseleleri de vahyin yol göstericiliğiyle çözüme yoluna gittiği gerçeğiyle çalışmaktadır. Ayrıca Hız. Peygamberin hastalığı sırasında Hız. Ebû Bekir'i namaz kıldırmak için görevlendirmesi ile ilgili rivayetleri de halife tayini ile ilişkilendirmek mümkün değildir. Çünkü Hız. Peygamber daha önceleri Hız. Ali'yi Tebûk Gazvesi'nde, Ummu Mektûm'u Hendek Gazvesi'nde ve Hız. Osman'ı da Zâtû'r-Rıka Gazvesi'nde yerine vekil olarak bıraktığı için aynı şeyi onlar için de düşünmek mümkündür. Bu husustaki rivayetler, daha sonraki nesil tarafından Hız. Peygamber'in Hız. Ebû Bekir'i hilâfete işareti olarak yorumlanmıştır.

Otuz sene hilâfetten sonra saltanatla yönetimin olacağı hususu hadislerde yer almıştır. Otuz yıllık nübüvvet hilâfetinden sonra saltanatla yönetimin, daha sonraki dönemde zorba krallık ve sonrasında da rahmet hilâfetinin yeniden olacağına dair rivayetleri de, tarihin rivayetleşmiş şekli olarak düşünmek mümkündür. Nasıl ki hilâfeti, rivayetlere dayanan bir kurum olarak kabul etmek söz konusu değilse, aynı şekilde tarihî olayları göz önünde bulundurmadan saltanatı, zorba krallığı ve rahmet hilâfetini de ayet ve hadislerle dayanan siyasal kurumlar olarak kabul etmek zorlama bir yorum görüntüsü vermektedir.

Günümüzde ise, bir kısım Ehl-i Sünnet mensubunun özellikle yöneticilere itaat, cemaati bölmenin kötülüğü ve sorumlulukla ilgili rivayetleri hilâfet için delil aldıkları bilinmektedir. Her ne kadar söz konusu rivayetlerin yönetimle bir ilişkisi olmasa da, iddia edildiği gibi kanaatimizce hilâfetle bir ilgisi yoktur. Hilâfeti ayet ve hadislerle ispat etmek yerine, o zamanın şartları çerçevesinde gelişmiş bir siyasî anlayış olarak görmek daha tutarlı olarak görünmektedir.